

ВАДИМ ТОПАЧЕВСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ ЗООЛОГ ТА ОРГАНІЗАТОР НАУКИ (з нагоди 90-річчя від дня народження)

Ігор Ємельянов, Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ, Україна)

Vadym Topachevsky, an outstanding zoologist and manager of science (to the researcher's 90th anniversary). — I. Emelyanov, I. Zagorodniuk. — The life of Vadym Oleksandrovych Topachevsky and his contribution to the development of science is considered. V. O. Topachevsky was the most famous palaeomammalogist of Eastern Europe, long-term head of the palaeontological department of the now National Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine, director of Schmalhausen Institute of Zoology of the Ukrainian SSR, founder and editor-in-chief of a number of important Ukrainian zoological publications, and academician of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vadym Oleksandrovych was at the origins of systematic palaeontological expeditions to key sites of the Quaternary period, participated in the development of serial collections of small mammals and of the research techniques of faunal complexes based on the analysis of samples characterising the micromammal fauna of a particular section. Research by V. O. Topachevsky is devoted to such fundamental branches of zoology as taxonomy, phylogenetics, historical faunistics, evolutionary morphology, and zoogeography. The scientist paid much attention to biostratigraphy and palaeogeography. He solved complex issues of taxonomy and parataxonomy in relation to extinct and modern representatives of fauna, justified the establishing of a number of new to science taxa of extinct mammals. Among the outstanding achievements of Vadym Topachevsky of great importance is the creation of a comprehensive association scheme of development of communities, which explains the changes in the fauna of small mammals of the late Pliocene, Eopleistocene and Pleistocene of the Northern Black Sea Region, as well as the development and justification of the biozonal stratigraphic scheme of the late Miocene and Pliocene of the Eastern Paratethys. He is the author of 8 monographs and supervisor of 11 candidate and 2 doctoral dissertations. Vadym Oleksandrovych formed a powerful scientific department and prepared a worthy scientific change, the works of which are well known to specialists. His achievements were awarded the Order of the Badge of Honor, the titles of Academician of the NAS of Ukraine, Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine, and he won the I. I. Schmalhausen Prize of the NAS of Ukraine. The palaeontological exhibition of the National Museum of Natural History NAS of Ukraine was named after the scientist in 2005. The list of Vadym Topachevsky's main scientific works is given as well.

Key words: palaeontology, mammalogy, biostratigraphy, science in Ukraine.

Correspondence to: Igor Emelyanov; National Museum of Natural History, NAS Ukraine; 15 Bohdan Khmelnytsky St, Kyiv, 01030 Ukraine; e-mail: emeln@museumkiev.org; orcid: 0000-0001-8198-8695

Submitted: 01.05.2020. **Revised:** 28.05.2020. **Accepted:** 01.06.2020.

Вступ

Історія української біології знає чимало прикладів натхнених дослідників і успішних організаторів науки, проте подібний одночасний статус досяжний далеко не для всіх. Для цього має збігтися надто багато факторів і тоді зірка дослідника стає помітною далеко за межами колективу, в якому він працює, і галузі спеціального знання, якому він присвятив своє життя. Такий приклад для всіх нас продемонстрував Вадим Олександрович Топачевський (16.07.1930 — 9.11.2004) — видатний науковець, зоолог, теріолог, палеонтолог, академік НАН України, доктор біологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, керівник Українського теріологічного товариства НАН України, наставник багатьох зоологів, зокрема й авторів цього нарису.

Внесок Вадима Олександровича Топачевського у розвиток не лише теріології, палеозоології чи біостратиграфії, але й загалом зоології як науки і як дослідницької галузі в академічній історії України є величезним, і ми віддаємо шану його постаті у 90-ту річницю появи цієї непересічної особистості у нашому світі.

Витоки

Вадим Олександрович Топачевський народився 16 липня 1930 року в Черкасах у родині вчених-біологів. Його батько Олександр Вікторович Топачевський — видатний вчений, гідробіолог, академік АН УРСР — у 1935–1959 роках працював викладачем Київського університету, був деканом біологічного факультету. З 1959 року до останніх днів свого життя (1975) Олександр Вікторович працював в Інституті гідробіології АН УРСР, зокрема у 1959–1973 роках на посаді директора (Масюк 2008). Мати — Марія Флоріанівна Макаревич — відомий ботанік, доктор біологічних наук, професор — працювала в Інституті ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (Вассер *et al.* 1990).

Дитинство Вадима Олександровича проходило в колі біологів й аматорів природи, що й визначило його подальшу долю.

Інтерес до науки і високих знань не прийшов звідкілясь — Вадим Олександрович представляв родинне дерево Грушевських — Оплокових, в якому було чимало науковців (Панькова 2009). Його стиль життя завжди був активним — і спорт, і експедиції, і риболовля — при кожній можливості він був в русі й на природі (рис. 2).

По закінченню школи він навчається на біологічному факультеті Київського держуніверситету, а в 1953 році вступає до аспірантури Інституту зоології АН УРСР до відомого зоолога, палеонтолога, академіка АН УРСР І. Г. Підоплічка. За час навчання в аспірантурі Вадим Олександрович провів цикл досліджень, присвячених детальному аналізу хребетних пліоцену і квартеру долин нижнього Дніпра і р. Молочної, результатом чого стала підготовлена ним кандидатська дисертація, яку він успішно захистив у 1957 році (Емельянов *et al.* 2005).

Відтоді та до кінця свого життя Вадим Олександрович приділяв величезну увагу збору палеозоологічних матеріалів на всій території України, а також у суміжних регіонах, особисто брав участь у численних експедиціях, проведенні польових робіт (рис. 3), камеральній обробці викопного матеріалу. Звісно, вкрай важливим аспектом і вимогою до себе й інших було те, що всі зібрані матеріали мають бути розібрані й опрацьовані, а найважливіші з них доведені до описів у наукових публікаціях, а лише потому мають бути початі нові збори.

Надалі розпочався період самостійного наукового пошуку і неперервних наукових злетів.

У 1962 р. виходить в світ його перша монографія, присвячена викопним хохулевим (родина *Desmanidae*) з неогенових і антропогенових відкладів Східної Європи (тоді можна було писати тільки як «Європейська частина СРСР»).

Праці молодого науковця досить швидко набувають популярності як у ближніх, так і віддалених, зокрема й за межами СРСР, наукових колах. Вадим Олександрович стає одним із провідних палеотеріологів колишнього СРСР. У 1969 році у головному на той час видавництві «Наука» в серії «Фауна СРСР» було опубліковано фундаментальне монографічне зведення вченого, присвячене родині сліпакових (*Spalacidae*), при тому одночасно детальному аналізу сучасних і вимерлих форм в усьому їхньому різноманітті. Книга стала одним з найбільш цитованих видань, підготовлених дослідником (Топачевський 1969). За два роки за цю працю йому було присуджено науковий ступінь доктора біологічних наук. Згодом монографія була видана англійською мовою Смітсонівським інститутом (Topachevskii 1976)¹.

Рис. 1. Вадим Топачевський. Фото близько 1985 року, з архіву ННПМ.

Fig. 1. Vadym Topachevsky. Photo ca. 1985, archive of NMNH.

¹ В Інтернеті є також інформація про перевидання 2015 р. (In AGRIS since: 2015; Publisher: New Delhi (India) Amerind Pub.; All titles: "Fauna of the USSR: mammals. Mole rats, *Spalacidae*" <https://bit.ly/3hWT7Mh>).

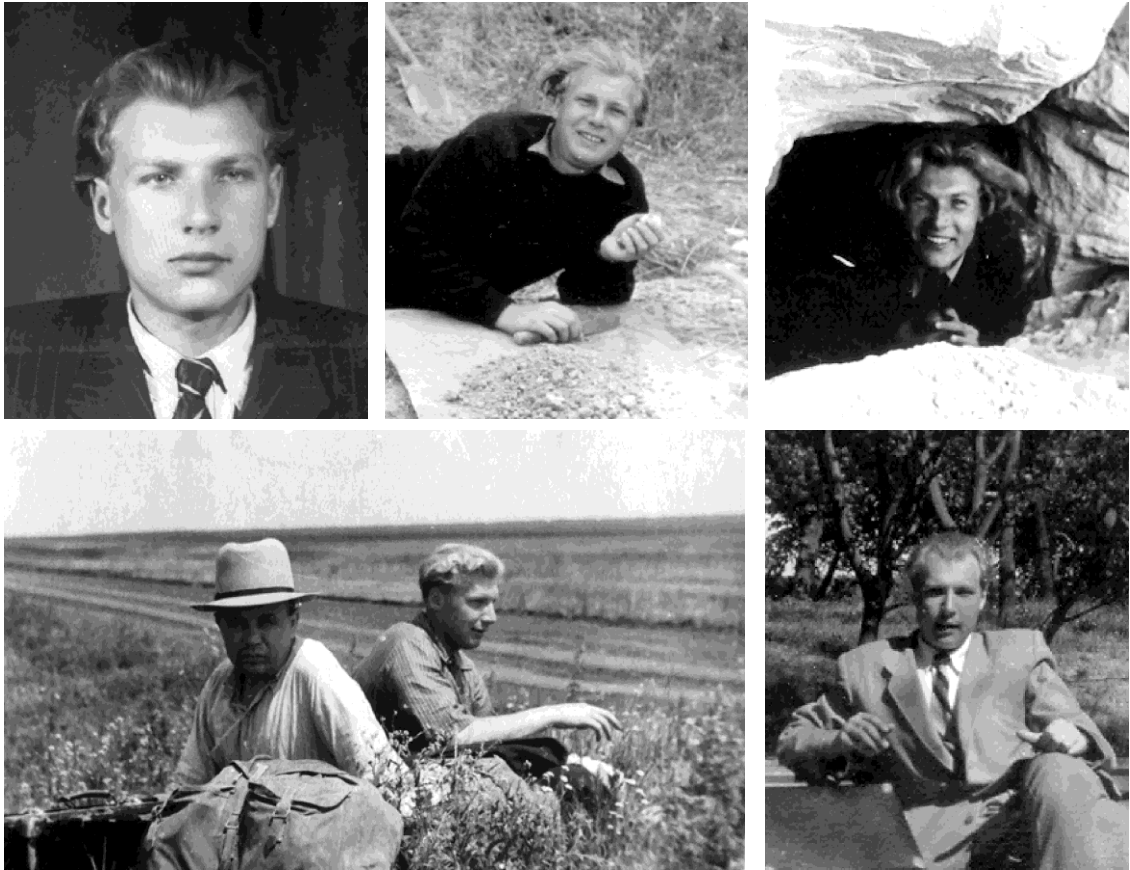

Рис. 2. Вадим Топачевський в часи його аспірантури та в наступні роки (зліва внизу — разом зі своїм керівником І. Г. Підоплічком). Фотографії з архіву Юрія Семенова (ННПМ НАН України).

Fig. 2. Vadym Topachevsky during his postgraduate studies and further years (lower left — together with his supervisor Ivan Pidoplichko). Photos from Yurii Semenov's archive (NMNH of NAS of Ukraine).

Розквіт та роль провідного зоолога

У 1973 році Вадима Олександровича Топачевського призначили завідувачем відділу палеозоології хребтних та директором Інституту зоології АН УРСР. До відділу в 1976 році було приєднано Палеонтологічний музей — це сталося після смерті академіка АН УРСР І. Г. Підоплічка (20.06.1975), який керував Палеонтологічним музеєм. Ця подвійність назви на довгі роки зберігалася як офіційна назва підрозділу — «Відділ палеозоології хребтних та Палеонтологічний музей». 20 років потому (у 1996 р.) зазначений підрозділ увійшов до складу Національного науково-природничого музею (ННПМ) НАН України. Це сталося завдяки подальшій реалізації ідеї створення Національного природничого музею, який до того був не науковою установою, а лише об'єднаною виставковою частиною кількох «музейних відділів» трьох природничих інститутів — геологічних наук, ботаніки та зоології².

Цим підрозділом Вадим Олександрович Топачевський керував до останніх днів свого життя. Варто відзначити, що саме цей період розвитку відділу відзначився низкою капітальних монографій, і по суті жодний інший зоологічний підрозділ академічних установ не мав таких потужних здобутків і такого визнання (Загороднюк 2015). Більшість монографій відділу вийшли за редакцією Вадима Олександровича у видавництві «Наукова думка».

² Також до цього комплексу від 1967 року належав і археологічний музей (материнська організація — Інститут археології НАН України), експозиція якого у своїй природничій частині значною мірою повторює експозиційні приваби двох вище розташованих відділів ННПМ — геологічного і палеонтологічного відділів.

Рис. 3. Вадим Топачевський з частиною своєї команди в експедиції (на лівій світлині в ряду — В. Топачевський, Л. Рековець, А. Пашков, М. Римар, водій); Одеська обл., початок 1980-х років.

Fig. 3. Vadym Topachevsky with a part of his team during expedition (on the left photo in the row — V. Topachevsky, L. Rekovets, A. Pashkov, M. Ryamar, driver); Odesa Oblast, the early 1980s.

Перебуваючи тривалий час (14 років) на посаді директора Інституту зоології АН УРСР (1973–1987 роки), Вадим Олександрович зробив значний внесок в розвиток зоологічних досліджень в цілому як вмілий організатор. Йому довелося бути не лише директором академічного інституту, але й головою спецради із захисту кандидатських і докторських дисертацій зі спеціальності «зоологія» та головним редактором журналу «Вестник зоологии»; останній доволі швидко став одним із центральних для колишнього СРСР видань зоологічного профілю. Окрім того, саме за його керівництва зоологічними дослідженнями в Україні було створено низку республіканських відділень всесоюзних наукових товариств, зокрема й Українського відділення Всесоюзного теріологічного товариства АН СРСР. Останнє було започатковано 2 березня 1982 року (Рогатко 1982) і за неповних 10 років (1991) стало Українським теріологічним товариством НАН України.

Як керівник зоологічного інституту, Вадим Олександрович багато уваги приділяв розвитку нових напрямків досліджень в галузі зоології та суміжних з нею наук, розвитку експедиційних досліджень та кадрового потенціалу, налагодження співпраці з науковими установами інших республік та країн. Це не порожні слова, і всі зоологи пам'ятають по суті безмежні можливості для планування численних тривалих і дальніх експедицій по Україні, Кавказу, Середній Азії, Далекому сходу тощо. В подібних експедиціях брали участь і автори цього нариса. За ті роки інститут значно зміцнив свої позиції і став одним з провідних зоологічних центрів СРСР. Задля підвищення престижу зоологічних досліджень за ініціативою В. О. Топачевського керованому ним Інституту зоології АН УРСР у 1981 році присвоєно ім'я І. І. Шмальгаузена³, а з 1993 року Президією НАН України засновано премію імені І. І. Шмальгаузена (до того успіхи зоологів відзначали премією імені Д. К. Заболотного).

Наукові доробки

Окрім вже зазначених доробків в циклі дисертаційних досліджень науковця ним проведено широкий спектр досліджень інших груп тварин. Цей спектр визначали як наукові інтереси дослідника та виявлені ним і його групою унікальні місцезнаходження викопної фауни, так і відповідні розділи наукових тем, які успішно реалізовував керований ним відділ (рис. 4). Цим відділом В. Топачевський керував упродовж майже 37 років (1973–2009).

Як результат в палеомузеї сформувалася потужна наукова школа палеотеріологів, як учнів, так і соратників науковця — Н. Білан, А. Брюзгіна, О. Короткевич, Н. Корнієць, Т. Крахмальна, В. Несін, А. Пашков, Л. Рековець, В. Свистун, Ю. Семенов, О. Скорик та ін.

³ Іван Іванович Шмальгаузен у 1930-х роках був директором Зоолого-біологічного інституту ВУАН, з якого надалі сформувалися інститути мікробіології, гідробіології, ННПМ, захисту рослин, зоології тощо. Останній став самостійною установою 1939 року, коли Шмальгаузен вже третій рік працював у Москві.

Рис. 4. Вадим Топачевський зі співробітниками відділу; поруч з ним — В. І. Свистун та О. Л. Короткевич — головні творці палеонтологічної експозиції ННПМ. Фото біля динотерія — одного з найбільших викопних наземних ссавців.

Fig. 4. Vadym Topachevsky with the staff of the department; along with him there are V. I. Svystun and O. L. Korotkevych, the main creators of the palaeontological exhibition of NMNH. The photo was taken near *Deinotherium*, one of the largest fossil terrestrial mammals.

За його редакцією або спільно з ним цією командою підготовлено низку монографій (докладніше див.: Ковальчук 2013; Загороднюк 2015), які є бажаним наповненням бібліотеки будь-якої дослідницької групи палеозоологів. Сав Вадим Олександрович був автором або співавтором 8 монографічних зведень, всі палеофауністичного напрямку, пов'язані з вивченням неогенових і ранньо-антропогенових мікротеріофаун півдня Східної Європи. Всі ці праці є одними з найцитованіших серед доробків українських палеозоологів.

Наукові дослідження Вадима Олександровича Топачевського присвячені таким фундаментальним розділам зоології, як систематика, філогенетика, історична фауністика, еволюційна морфологія та зоогеографія. Багато уваги вчений приділяв питанням біостратиграфії та палеогеографії. Велике значення для теріологів і зоології має, окрім уже згаданих монографічних зведень по сліпакових і хохулевих, фундаментальна монографія «Неогенові і плейстоценові нижчі хом'якоподібні півдня Східної Європи» (Топачевський & Скорик 1992).

У «трийку» найцитованіших монографій, окрім згаданої фауни сліпакових, входять «Гризуни таманського фауністичного комплексу Криму» (Топачевський 1973) та «Комахоїдні та гризуни ногайської пізньопліоценової фауни» (Топачевський 1965).

У своїх працях дослідник розробляв філогенію родин, вирішував складні питання таксономії та паратаксономії, зокрема стосовно до вимерлих і сучасних представників, а на основі докладних ревізій обґрунтував виділення нових підродин, триб і родів. Значним є внесок вченого у вивчення конкретних філогенезів і природних систем таких великих за об'ємом і складних в систематичному відношенні груп гризунів, як тушканові і щурові (полівкові), а також гіпотеза про зв'язок арвіколід з трибою *Varanomiini* (а не з *Ischytomyini*) підтримана більшістю дослідників. Це обґрунтовано спільно з його учнем Валентином Несіним (Несин & Топачевський 1991) і розвинуто в низці інших праць.

На основі таких ревізій оригінальних матеріалів В. О. Топачевським одноосібно та у співавторстві з близькими колегами й учнями встановлено низку нових для науки таксонів вимерлих ссавців, в їх числі: одна підродина, дві триби, 14 родів і 68 нових видів з рядів комахоїдних, зайцеподібних та гризунів (Емельянов & Крахмальная 2010).

Серед визначних розробок дослідника першорядне значення колеги-палеонтологів виокремлюють працю зі створення комплексно-асоціативної схеми⁴ розвитку угруповань, яка пояснює зміни фауни дрібних ссавців пізнього пліоцену, еоплейстоцену і плейстоцену Північного Причорномор'я (Топачевський *et al.* 1998) — одного з важливих полігонів розвитку фауни і вивчення такого розвитку, увагу якому дослідник приділяв і раніше (Топачевський & Скорик 1977; Топачевський & Несин 1989).

Під керівництвом Вадима Олександровича і за його безпосередньої участі була розроблена та обґрунтована (матеріалами про дрібних ссавців) біозональна стратиграфічна схема пізнього міоцену і пліоцену Східного Паратетису в її історико-фауністичних, біостратиграфічних і палеогеографічних аспектах (Топачевський *et al.* 1998). Цим самим були закладені основи детальної (на рівні асоціацій), регіональної (для України) біостратиграфії пізнього неогену та антропогену та зроблено вагомий внесок у справу розв'язання завжди актуальної проблематики кореляції морських та континентальних відкладів, а також регіональних кореляцій.

Результати цих досліджень дозволили з'ясувати особливості палеогеографічних подій за останні 11–12 млн. років (Топачевський *et al.* 1987, 2000), що закладає фундамент для виявлення тенденцій розвитку сучасних теріофаун важливого та значного природно-історичного регіону, яким є Східний Паратетис. Не обминули увагу науковця й екологічні аспекти формування різноманіття угруповань дрібних ссавців за сукцесій перигляціальних біоценозів у пізньому плейстоцені в Східній Європі (Топачевський *et al.* 2000; Rekovets *et al.* 2001).

Загалом В. О. Топачевський є автором та співавтором близько 150 наукових праць. Визнання було не лише від колег. Як один із засновників мікропалеотеріології в Україні і загалом в колишньому СРСР Вадим Олександрович Топачевський був обраний у 1978 році членом-кореспондентом АН УРСР.

Музейний світ

Фактично все своє життя Вадим Олександрович працював у музеї. Попри різні статуси музею і свої власні статуси його робоче місце було одним і тим самим. Автори добре пам'ятають «пари» Вадима Олександровича на спецкурсах з зоології — лекції і практичні з палеонтології та еволюції хребетних на базі Палеонтологічного музею ННПМ. З 1982 року він був професором Київського університету (того ж року отримав і відповідне звання). Базовою установою Українського теріологічного товариства НАН України (УТТ), про яке вже йшлося, і дотепер є Національний науково-природничий музей НАН України.

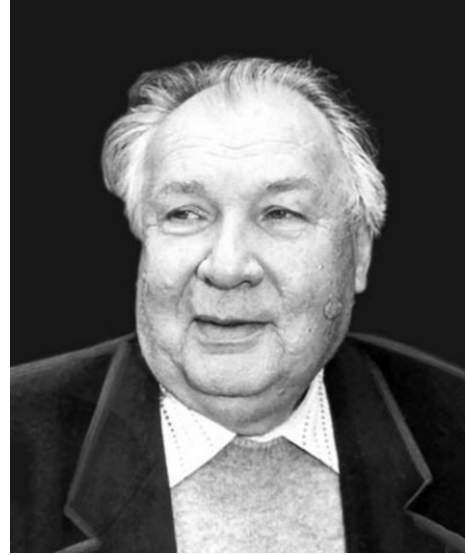
При музеї у нього були й всі його учні і аспіранти. Підготовці кадрів і вихованню наукової зміни від завжди приділяв значну увагу. Під його керівництвом захищено 11 кандидатських та 2 докторські дисертації. Його аспірантами і здобувачами були палеозоологи не тільки України, а й Росії, Казахстану, Молдови.

Вже в незалежній Україні, 1992 року, а по суті на 10-річчя створення УТТ (його створено 2.03.1982), яке всі ці роки очолював Вадим Олександрович, його обрано дійсним членом (академіком) НАН України. Це було визнання і його видатних наукових досягнень в галузі зоології, і вагомого внеску в діяльність Теріологічного товариства, і в розвиток природничої музеології — як ключової засади музеєфікації колекцій та поширення знань про сучасні та минулі стани біоти (саме в ті роки розпочалися активні дії з виокремлення в самостійну наукову інституцію ННПМ, що остаточно завершилися у 2008 році).

⁴ Ця складна назва розробки пов'язана з ідеєю поєднання в одну схему різноманітних фауністичних комплексів та асоціацій. Доробок палеозоологів був високо значимим ще й тому, що загалом він мав би бути зроблений геологами за участі палеозоологів, проте ця місія випала саме команді В. О. Топачевського.

Рис. 5. Одне з пізніх фото дослідника: таким його пам'ятають всі колеги, хто співпрацював з ним в останній творчий період дослідника, на межі XX–XXI століть, вже після переходу колективу Палеомузею до штату ННПМ у 1998 році.

Fig. 4. One of the researcher's late photos: this is how he is remembered by all colleagues who collaborated with him in the last creative period of the researcher, at the turn of the XX–XXI centuries, after the transfer of the Paleontological Museum to the NMNH in 1998.

Неоціненний внесок В. О. Топачевського у розвиток Палеонтологічного музею ННПМ НАН України, в розробку його експозиції, створення і поповнення фондів колекцій.

Сам Вадим Олександрович хоча, можливо, і був дещо віддаленим від справ формування експозицій, завжди вмів делегувати своїм підлеглим такі задачі й ідеї. У складі відділу були співробітники, які безпосередньо займалися експозиційною частиною музею. Серед них — Олена Леонідівна Короткевич та Володимир Ілліч Свистун (див. рис. 4, поруч з В.О.).

Вадим Олександрович був «запеклим» польовим дослідником, який під час численних експедицій обійшов та об'їздив всю Україну і чимало цікавих для палеонтолога прилеглих територій, де він відкрив і звідки описав багато нових місцезнаходжень викопних хребетних. Ці збори, акуратно впорядковані в скрині, шухляди та коробки з під цигарок (всі знають цю особливість колекції), поповнили музейні фондів колекції. На цій основі дослідник та його учні вивчили й описали численні геологічні розрізи та унікальні фауністичні комплекси. Цінність колекції визначалася і її обсяжністю, і системним характером, і важливим для великих зібрань ефектом формування вибірок представників рідкісних видів, родів та родин. Вадим Олександрович розумів, що палеонтологічні матеріали, які експонуються в музеї і зберігаються в його колекціях, є безцінним національним надбанням, яке необхідно примножувати і зберегти для майбутніх поколінь дослідників.

За вагомі наукові досягнення вченого та його внесок у розвиток музеєзнавства рішенням Бюро Відділення загальної біології НАН України від 14 лютого 2005 року «Палеонтологічний музей», що тепер є палеонтологічною експозицією ННПМ, був названий ім'ям В. О. Топачевського (Крахмальна *et al.* 2005).

Визнання, чесноти, захоплення

Як визнаний організатор науки Вадим Олександрович Топачевський понад 20 років був заступником академіка-секретаря Відділення загальної біології Академії наук України, беззмінним головою (президентом) Українського теріологічного товариства, членом численних наукових рад, експертних комісій, редколегій наукових журналів, а серед них — і головним редактором видання Теріологічного товариства «Праці Теріологічної школи» (1998–2002), нині відомого як *Theriologia Ukrainica*.

Наукова, науково-організаційна та громадська діяльність вченого отримали повселюдне визнання. Він був нагороджений орденом «Знак Пошани» (1980), багатьма медалями, удостоєний почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (1991), а також звання лауреата премії ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (1994).

Академік В. О. Топачевський був людиною всебічно ерудованою, часто цитував Ярослава Гашека, Іван Тургенєва, Тараса Шевченка, Марка Твена. Він захоплювався колекціонуванням марок і риболовлю. Власне, ці два його захоплення й рятували від напруг, особливо коли він став заступником академіка-секретаря та його могли «виловлювати» у будь-який позаурочний час: на щастя, мобільного зв'язку тоді не було, а як справжній рибалка він тримав в таємниці рибні місця (тепер нам відомо, що це була переважно Віта Поштова — озера поблизу Києва). Будучи в молодості хорошим спортсменом, до останніх днів свого життя цікавився спортом; не раз у спогадах згадував свої спортивні пригоди.

Вадим Олександрович був уважною і доброю людиною. Попри величезну зайнятість, він знаходив час для вирішення людських, зокрема й побутових проблем своїх співробітників. Незабутнім став його вчинок під час чорнобильських подій — він відпустив усіх батьків (або бабусь й дідусів) з малими дітьми у неофіційні відпустки, а хто міг, але не мав коштів для перебування на курортах чи в готелях, поїхав з малечою в експедиції з можливістю проживання на кордонах заповідників. І потім не раз говорив нам, що до споконвіку буде пишатися отриманою тоді за це доганою.

Його допомога й поради колегам і співробітникам при підготовці ними дисертацій і наукових публікацій, наукове редагування і рецензування монографій і збірників наукових праць, пристрасне і одночасно доброзичливе опонування докторських і кандидатських дисертацій пам'ятатиме не одне покоління зоологів і палеонтологів.

Згадуючи про Вадима Олександровича Топачевського в рік його 90-річного ювілею — красивої і світлої людини, видатного вченого, яскравого і дотепного співрозмовника, — ми віримо, що все, що він зробив у науці, на довгі роки залишиться фундаментом розвитку природничих знань. Його праця є плідною, його внесок є значимим, його життя є прикладом неперервного і натхненного наукового пошуку.

В огляді родинного дерева Топачевських (Панькова 2009: 14) є фрагмент з подяками Вадима Олександровича своїм вчителям і наставникам: «академіку І. Г. Підоплічку, який навчав мене на шлях пізнання палеонтології. Я дуже вдячний проф. О. Б. Кістяківському за те, що він заклав у мені основні знання щодо тваринного світу. І найбільше я зобов'язаний своєму батькові О. В. Топачевському, який навчав мене любити природу і намагатися пізнати її». Ми дякуємо Вадиму Олександровичу за щасливі й плідні дні співпраці з ним, як з наставником, співавтором та редактором, так і керівником наукового товариства.

Подяка

Щиро дякуємо колегам-палеонтологам за важливі коментарі, уточнення та зауваження до проекту цієї статті, зокрема проф. Л. І. Рековцю, а також О. М. Ковальчуку, Т. В. Крахмальній, В. А. Несіну, Ю. О. Семенову. Дякуємо В. Пархоменку за допомогу в редагуванні окремих фотографічних зображень.

Література

- Вассер, С. П., І. Л. Навроцька, С. Я. Кондратюк. 1990. Внесок Марії Флоріанівни Макаревич у розвиток ліхенології. *Український ботанічний журнал*, **47** (1): 103–105.
- Емельянов, І. Г., В. І. Монченко, Т. В. Крахмальна. 2005. Памяти Вадима Александровича Топачевского. *Вестник зоологии*, **39** (2): 91–92.
- Емельянов, І. Г., Т. В. Крахмальна. 2010. Вадим Александрович Топачевский (16.07.1930-09.11.2004): к 80-летию со дня рождения. *Вестник зоологии*, **44** (5): 477–478.
- Загороднюк, І. 2015. Видання Українського теріологічного товариства та розвиток часопису «Праці Теріологічної школи». *Праці Теріологічної школи*, **13**: 114–142.
- Ковальчук, О. М. (упорядн.). 2013. *Викопні хребетні України*: бібліографічний показник (1829–2012). НАН України, Національний науково-природничий музей. Університетська книга, Суми, 1–232. ISBN 978-966-680-678-2.
- Крахмальна, Т. В., О. А. Михалевич, Ю. А. Семенов. 2005. *Вадим Александрович Топачевский*. Наукова думка, Київ, 1–80. ISBN 966-00-0457-5. (Серія: Библиография ученых Украины).
- Масюк, Н. П. 2008. Наукова школа академіка Александра Вікторовича Топачевского. *Український ботанічний журнал*, **65** (2): 289–305.
- Несин, В. А., В. А. Топачевский. 1991. Древние этапы эволюции полевок (Rodentia, Microtinae). *Вестник зоологии*, № 6: 41–46.
- Панькова, С. 2009. З родинного древа до родинного древа Грушевських — Оппокових. *Світгляд*, № 3: 12–15.
- Рогатко, І. В. 1982. Об организации Украинского отделения Всесоюзного териологического общества. *Вестник зоологии*, № 4: 85.
- Топачевский, В. А. 1965. *Насекомоядные и грызуны ногайской позднеплиоценовой фауны*. Наукова думка, Київ, 1–164.

- Топачевский, В. А. 1969. *Слепышовые (Spalacidae)*. Наука, Ленинград, 1–248. (Серия: Фауна СССР. Том 3. Млекопитающие. Вып. 3).
- Топачевский, В. А., А. Ф. Скорик. 1977. *Грызуны раннетаманской фауны Тилигульского разреза*. Наукова думка, Киев, 1–252.
- Топачевский, В. А. 1973. *Грызуны таманского фаунистического комплекса Крыма*. Наукова думка, Киев, 1–235.
- Топачевский, В. А., А. Ф. Скорик, Л. И. Рековец. 1987. *Грызуны верхнеогеновых и раннеантропогенных отложений Хаджибейского лимана*. Наукова думка, Киев, 1–205.
- Топачевский, В. А., В. А. Несин. 1989. *Грызуны молдавского и хяпровского фаунистических комплексов котловинского разреза*. Наукова думка, Киев, 1–134.
- Топачевский, В. А., А. Ф. Скорик. 1992. *Неогеновые и плейстоценовые низшие хомякообразные юга Восточной Европы*. Наукова думка, Киев, 1–242.
- Топачевский, В. А., В. А. Несин, И. В. Топачевский. 1998. Биозональная микротериологическая схема (стратиграфическое распределение мелких млекопитающих — Insectivora, Lagomorpha, Rodentia) неогена северной части Восточного Паратетиса. *Вестник зоологии*, **32** (1–2): 76–87.
- Топачевский, В. А., В. А. Несин, А. Л. Чепалыга, И. В. Топачевский. 2000. Биостратиграфическое распределение местонахождений остатков млекопитающих (Mammalia) в мэотисе и верхнем сармате новоелизаветовского разреза. *Доповіди НАН України*, No. 11: 213–218.
- Топачевский, В. А., И. Г. Емельянов, Л. И. Рековец, Т. В. Крахмальная. 2000. Экологические аспекты формирования разнообразия сообществ мелких млекопитающих позднего плейстоцена Украины. *Екологія та ноосферологія*, **9** (1–2): 25–34.
- Emelyanov, I. G., V. I. Monchenko, T. V. Krakhmalnaya. 2005. In memoriam of Vadym Topachevskiy. *Vestnik zoologii*, **39** (2): 91–92. (In Russian)
- Emelyanov, I. G., T. V. Krakhmalnaya. 2010. Vadym Aleksandrovych Topachevskiy (16.07.1930–09.11.2004). *Vestnik zoologii*, **44** (5): 477–478. (In Russian)
- Kovalchuk, O. M. (comp.). 2013. *Fossil Vertebrates of Ukraine: Bibliographical Index (1829–2012)*. Universytetska Knyga, Sumy, 1–232. (In Ukrainian)
- Krakhmalnaya, T. V., O. A. Mykhalevich, Yu. A. Semenov. 2005. *Vadym Oleksandrovych Topachevsky*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–80. ISBN 966-00-0457-5. (Series: Biobibliography of Ukrainian Scientists). (In Russian)
- Masiuk, N. P. 2008. Scientist school of academician Olexander Viktorovych Topachevsky. *Ukrainian Botanical Journal*, **65** (2): 289–305. (In Ukrainian)
- Nesin, V. A., V. A. Topachevsky. 1991. Ancient stages of evolution in voles (Rodentia, Microtinae). *Vestnik zoologii*, No. 6: 41–46. (In Russian)
- Pankova, S. 2009. From the family tree from the family tree of the Hrushevsky's and Oppokov's. *Svitohliad*, № 3: 12–15. (In Ukrainian) <https://bit.ly/317T7Cs>
- Rekovets, L., V. Topachevsky, I. Emelyanov, T. Krakhmalnaya. 2001. Taxonomic richness and diversity of small mammals of the Late Pleistocene of the South of Eastern Europe. *Natur- und Kulturlandschaft.*, **4**: 50–55.
- Rogatko, I. V. 1982. Establishment of the Ukrainian Branch of the All-Union Theriological Society. *Vestnik zoologii*, No. 4: 85. (In Russian)
- Topachevsky, V. A. 1965. *Insectivores and Rodents of the Nogaik Late Pliocene Fauna*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–164. (In Russian)
- Topachevsky, V. A. 1969. *Mole Rats (Spalacidae)*. Nauka, Leningrad, 1–248. (Series: Fauna of USSR. Vol. 3. Mammals. Is. 3). (In Russian)
- Topachevsky, V. A., A. F. Skorik. 1977. *Rodents of the Early Tamanian Fauna of the Tiligul Section*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–252. (In Russian)
- Topachevsky, V. A. 1973. *Rodents of the Taman Faunal Complex in Crimea*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–235. (In Russian)
- Topachevskii, V. A. 1976. *Fauna of the USSR: mammals. Mole rats, Spalacidae*. Smithsonian Institution, Washington, D.C. (USA) [translate from Russian edition of 1969] [CrossRef](#)
- Topachevsky, V. A., A. F. Skorik, L. I. Rekovets. 1987. *Rodents of the Upper Neogene and Early Anthropogene Deposits of Khadzhibei Estuary*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–205. (In Russian)
- Topachevsky, V. A., V. A. Nesin. 1989. *Rodents of the Moldavian and Khaprovia Faunistic Complexes of Kotlovyna Section*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–134. (In Russian)
- Topachevsky, V. A., A. F. Skorik. 1992. *Neogene and Pleistocene Lower Hamsters of South of the Eastern Europe*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–242. (In Russian)
- Topachevsky, V. A., V. A. Nesin, I. V. Topachevsky. 1998. Biozonal microtheriological scheme (stratigraphic distribution of small mammals — Insectivora, Lagomorpha, Rodentia) of the Neogene of the northern part of the East Parathetis. *Vestnik Zoologii*, **32** (1–2): 76–87. (In Russian)
- Topachevsky, V. A., V. A. Nesin, A. L. Chepalyga, I. V. Topachevsky. 2000. Biostatigraphy of small mammal assemblages of Maetian and upper Sarmatian age in Novoelizavetovka section. *Dopovidi NAS of Ukraine*, No. 11: 213–217. (In Russian)
- Topachevsky, V. A., I. G. Emelyanov, L. I. Rekovets, T. V. Krakhmalnaya. 2000. Ecological aspects of the diversity formation of Small Mammals Communities in the Late Pleistocene of Ukraine. *Ecology and Noospherology*. **9** (1–2): 25–34. (In Russian)
- Wasser, S. P., I. L. Navrotska, S. Y. Kondratyuk. 1990. The contribution of Maria Florianovna Makarevych in the development of lichenology. *Ukrainian Botanical Journal*, **47** (1): 103–105. (In Ukrainian)
- Zagorodniuk, I. 2015. Publications of the Ukrainian Theriological Society and Development of the Proceedings of the Theriological School. *Proceedings of the Theriological School*, **13**: 114–142. (In Ukrainian) [CrossRef](#)